

Darija Alujević

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Arhiv za likovne umjetnosti

Društvo *Proljetni salon* – prilog poznavanju povijesti organizacijskog ustrojstva i djelatnosti (1916. – 1923.)

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Primljen – *Received* 1. 6. 2021.

UDK 061:930.85"1916/1923"

DOI <https://doi.org/10.31664/ripu.2021.45.19>

Sažetak

Članak donosi nove spoznaje o organizacijskom ustrojstvu (Hrvatskog) *Proljetnog salona*, ciklusima javnih predavanja od 1916. do 1918. godine te izložbama, 1919. i 1923. godine, koje ranije nisu bile predmet istraživanja. Težnja za udruživanjem svih umjetnika – slikara i kipara, ali i književnika i glazbenika – započeta osnutkom Hrvatskog proljetnog salona 1916. godine, počinje se realizirati 1918. udruživanjem hrvatskih, srpskih i slovenskih umjetnika, a formalizirana je 1923. stvaranjem

društva isključivo likovnih umjetnika (slikara, kipara i arhitekata), nazvanoga *Proljetni salon*, na čelu s predsjednikom Tomislavom Krizmanom, o čemu svjedoče dosad nepoznati dokumenti (pravila i zapisnik). Podrobniji uvid u javna predavanja, teme i predavače okupljene u prvom razdoblju djelovanja ukazuje i na jasnu političku opredijeljenost umjetnika za jugoslavensku ideju i blisku povezanost s redakcijom projugoslavenskog časopisa *Književni jug*.

Ključne riječi: *Hrvatski proljetni salon*, *Proljetni salon*, Tomislav Krizman, Kosta Strajnić, Salon Ullrich, kino Apollo, Zagreb

Dosadašnja istraživanja (Hrvatskog) *Proljetnog salona* nisu uključivala bavljenje njegovim ustrojstvom, štoviše dosad je u znanstvenim i stručnim obradama uglavnom bio percipiran i definiran kao izložbena platforma, manifestacija ili oblik »organiziranog kolektivnog djelovanja« (B. Gagro).¹ Sukladno tome najveća je pozornost bila posvećena izložbama te likovnim fenomenima, a manje ustrojstvu i popratnim predavanjima.² Razlog za to zasigurno treba tražiti u činjenici da dosad nije bilo poznato da su sačuvana pravila temeljem kojih je 1923. *Proljetni salon* registriran kao društvo umjetnika, na čelu s predsjednikom Tomislavom Krizmanom.³ Definiciju Salona kao likovne manifestacije nalazimo i u *Enciklopediji hrvatske umjetnosti*.⁴ No, već u katalogu izložbe 60 godina slikarstva i kiparstva u Hrvatskoj 1961. godine Doris Baričević izdvaja Salon kao važan fenomen u povijesti hrvatske umjetnosti definirajući ga kao *grupaciju*.⁵ Sva sljedeća istraživanja fokusirana pretežno na slikarstvo Salona, počevši od Božidara Gagre do Petra Preloga, koji donosi najiscrpnije i dragocjene studije o slikarstvu i genezi samog Salona, definirat će ga uglavnom kao izložbenu manifestaciju.⁶ Definirati

Salon i kao izložbenu manifestaciju svakako nije pogrešno jer je izložbena djelatnost bila važna, a od 1919. do 1928. godine i glavna aktivnost društva, no povijesno gledano to nije u potpunosti točno. *Hrvatski proljetni salon* u samom početku 1916. godine nije bio formalno registriran kao društvo. Njegova je djelatnost započela u jeku Prvoga svjetskog rata, izložbom nazvanom *Hrvatski proljetni salon*, održanom od 25. ožujka do 26. travnja 1916. u zagrebačkom Salonu Ullrich. Iz njezina kataloga jasno je da je cilj bio udruživanje i stvaranje okvira za djelovanje svih mladih umjetnika što stoji i u podnaslovu izložbe »Izložba mladih umjetnika – produkcija mladih skladatelja – javna predavanja«.⁷ U kasnijem razdoblju, 1923. godine, kad *Proljetni salon* službeno postaje društvo, aktivnosti se ograničavaju isključivo na područje likovnih umjetnosti.⁸

U nepotpisanom predgovoru kataloga prve izložbe Salona, autora Milutina Cihlara Nehajeva, ne definira se umjetnički program, nego se poetično artikuliraju težnje za pomicanjem »kamena međaša«, udruživanjem i promjenom.⁹ Ovaj »skupni kulturni pokret« od samih početaka težio je da

1. Tomislav Krizman, naslovnica kataloga 5. izložbe *Hrvatskog proljetnog salona* u Osijeku, 1917. (ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga) *Tomislav Krizman, cover of the catalogue for the 5th exhibition of the Croatian Spring Salon in Osijek, 1917*

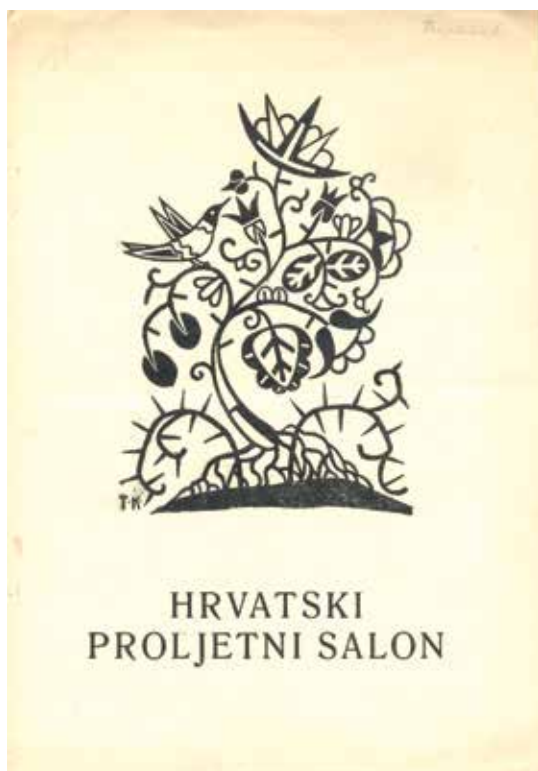
bude društvo umjetnika što je vidljivo i iz novinskih osvrtâ: »Naši su umjetnici odlučili, da svake godine u proljeću (kao parizki Salon) prirede ovakvu izložbu, i to bi imalo poslije biti nekom podlogom društva, koje bi ujedinjavalo ne samo slikare i kipare, već također književnike i glazbenike, koji su voljni da ostanu među mladim umjetnicima i da rade.«¹⁰ Ovakvo udruživanje za likovne umjetnike značit će još jednu generacijsku secesiju mlađih od starijih, predvođenih Isom Kršnjavijem i *Društvom umjetnosti*.¹¹ Da je osim generacijskog odvajanja, bilo riječi i o političkoj polarizaciji, potvrđuje zapis iz memoara Ive Kerdića,¹² u kojem naglašava i ideološke razlike: »Spremajući se za izložbu Krizman i ja, proširio se je naš poziv na sve drugove koji su došli iz inozemstva te smo stvorili Proljetni salon i priredimo prvu našu izložbu u Salonu Ulrich u kojoj izložiše Krizman, Kerdić, Babić, Miše, Juhn, Turkalj i Kokotović. Ta izložba bila je prva izložba mlađih, pa nije čudo da je uzbunila duhove ne samo umjetnički nego i politički. Nasuprot starijih kolega koji su se svrstali u Ladi, a koji su kao ratni slikari i kipari slavili austrijske junake Borojevića i dr. na čelu sa dr. Isom Kršnjavijem koji je vršio veliki upliv.«¹³ Opredijeljenost umjetnika okupljenih oko *Hrvatskog proljetnog salona* za jugoslavensku ideju sve više će rasti i sve eksplicitnije postajati dio njihovog programa. U predgovoru kataloga 5. izložbe održane 1917. u Osijeku (sl. 1), iznesena je jasno artikulirana ideološka orijentacija za jedinstvenu jugoslavensku umjetnost: »Ako su Jugoslaveni zaista jedan narod, onda taj narod mora da ima i svoju jedinstvenu umjetnost – jugoslavensku. Umjetnost je jedna

od najvažnijih komponenata narodnog života – i njena je dužnost da svojim jedinstvom učvrsti cjelokupno jedinstvo. To sve bijaše naš cilj i prije rata i zato sada hoćemo samo da vatru na ognjištu čuvamo, dok se raskućena braća oko njega opet ne okupe.«¹⁴ Vrijeme je to nakon Krfske deklaracije, potpisane 20. srpnja 1917. kada ujedinjenje i stvaranje jugoslavenske države postaje sve bliže i realnije.¹⁵ Uzmemo li u obzir činjenicu da je većina pokretača Salona potekla iz Društva Medulić projugoslavenska orijentacija i svijest protagonista o važnosti nacionalnog logičan je povijesni nastavak.¹⁶

Javna predavanja i koncert mlađih skladatelja uz Prvu izložbu Hrvatskog proljetnog salona 1916. godine

Od tri stavke u podnaslovu prve izložbe upravo će treća, javna predavanja biti kvantitativno dominantna djelatnost Salona od 1916. do 1918. godine.¹⁷ U katalogu prve izložbe najavljena su četiri predavanja, a tijekom prve godine djelovanja izložbe i predavanja održavaju se u Salonu Ulrich u Ilici 54.¹⁸ Izložba nije trajala, kako stoji u katalogu, do 15. već je produžena do 26. travnja te su i u tom razdoblju nastavljena predavanja.¹⁹ Za 15. travnja 1916. je u maloj dvorani Hrvatskog glazbenog zavoda bio najavljen i »komorni koncert« mlađih hrvatskih skladatelja.²⁰ Koncert je zbog kolizije s crkvenom koncertnom produkcijom u katedrali, 15. travnja, odlukom uprave *Hrvatskog proljetnog salona* odgođen za 2. svibnja 1916. godine.²¹ U međuvremenu je, od prvotne najave, došlo i do nekih programskih izmjena (sl. 2), a koncert je održan u glavnoj, a ne maloj dvorani Glazbenog zavoda.²² U duhu zasada o povezivanju svih umjetnika, u sklopu koncerta održan je i recital *Rukovijet novije hrvatske lirike* u interpretaciji poznatoga glumca Josipa Pavića.²³ Predstavljena je poezija S. S. Kranjčevića, A. G. Matoša, V. Vidrića, D. Domjanića, V. Nazora i Lj. Wiesnera.²⁴

Niz od šest predavanja započeo je 31. ožujka 1916. predavanjem kritičara Koste Strajnića *Naša mlađja (umjetnička) generacija*, tematski vezanim uza samu izložbu. Kao glavnog predstavnika nove generacije i začetnika *Hrvatskog proljetnog salona* istaknuo je Tomislava Krizmana.²⁵ Utvrđuje dva smjera u hrvatskoj umjetnosti, prvi koji se oslanja na zapadnoeuropski krug i drugi koji ima nacionalno obilježje. Od slikara izdvaja Ljubu Babića, osobito sliku *Narikače* kao najbolju, a među kiparima Hinka Juhna i skulpturu *Primavera*. Posebno je izdvojio i umjetnice, Ivu Simonović kao jednu od rijetkih žena koja umjetnost ne shvaća kao »sport i snobizam.«²⁶ Naglasio je na kraju osobitost same izložbe na kojoj nema »diletantizma i površnosti«, dosad uvijek prisutnih na zagrebačkim izložbama.²⁷ U skladu s aktualnim ratnim zbivanjima, ciklus predavanja nastavio je Milutin Cihlar Nehajev temom *Rat i umjetnost* (sl. 3).²⁸ Nehajev postavlja pitanje kako će aktualni rat moći biti prikazan u različitim granama umjetnosti, ukazujući na ograničenost umjetničkih sredstava kod takve teme, smatra kako će najuspjeliji biti simbolični prikazi.²⁹ Vrlo posjećeno, treće predavanje *Za našu muzičku kulturu*, održao je skladatelj Antun Dobronić 11. travnja 1916. godine.³⁰ Donio je presjek razvoja hrvatske glazbene

2. Tomislav Krizman, Programska knjižica komornog koncerta *Hrvatskog proljetnog salona* 2. svibnja 1916. (ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga)

Tomislav Krizman, programme booklet of the chamber concert of the Croatian Spring Salon on May 2, 1916

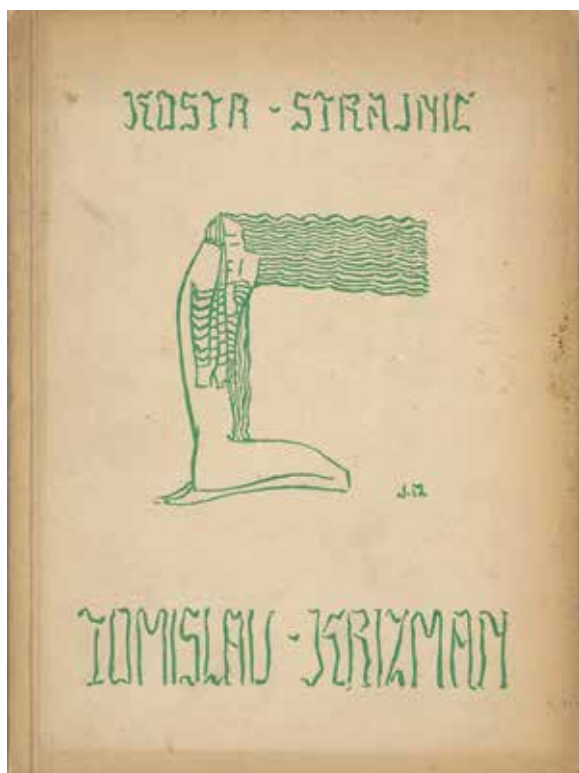
umjetnosti od prošlosti do danas, ali i prijedloge za njezinu budućnost kojoj je svrha stvaranje narodne glazbene kulture.³¹ Dobroničevo predavanje bilo je posljednje najavljeno, no uslijedila su još tri dodatna predavanja. Kosta Strajnić je 14. travnja 1916. održao predavanje posvećeno Krizmanu, koji je prema Strajniću južnoslavensku grafiku kvalitetom stavio uz bok s grafikom »najvećih naroda«. ³² Izložio je opći povijesni pregled razvoja grafičke umjetnosti u Europi od polovine 19. stoljeća, a potom predstavio sva područja Krizmanova umjetničkog djelovanja.³³ Na temelju tog predavanja iste godine objavljena je i knjižica o Tomislavu Krizmanu, a naslovnicu je naglašeno linearnim i plošnim crtežom u duhu secesije izradio Jerolim Miše (sl. 4).³⁴ Sljedeće predavanje *Naraštaji najnovije hrvatske književnosti od 1850.–1915.* održao je književni povjesničar i kritičar Dragutin Prohaska.³⁵ Prohaska je izložio kronološki pregled hrvatske književnosti počevši od 1850-ih, iliraca, »građanske romantike« koju predvodi August Šenoa, »akademske romantike« Franje Markovića, Eugena Kumičića do generacije devedesetih i najmlađe generacije.³⁶ Posljednje predavanje *Narod kao umjetnik* održao je 20. travnja 1916. Andrija Milčinović, kustos Muzeja za umjetnost i obrt.³⁷ Predavanje je obuhvatilo pregled razvoja i tehnika narodne umjetnosti s naglaskom na tekstilnu umjetnost kao najznačajniju i najindividualniju, a predavač je pokazao i primjere tekstilnih rukotvorina iz fundusa muzeja.³⁸ Govorio je o pučkom umijeću i njegovim različitim granama, istaknuvši njegovu važnost za obnovu narodne kulture i kulture naroda općenito.³⁹

3. Tomislav Krizman, Pozivnica za predavanje Milutina Cihlara Nehajeva, 7. travnja 1916. (ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga)

Tomislav Krizman, invitation to a lecture by Milutin Cihlar Nehajev on April 7, 1916

U sklopu prve izložbe održano je ukupno šest predavanja; najavljeno predavanje konzervatora Gjura Szabe *Stari Zagreb* nije održano, što potvrđuje izostanak novinskih osvrti, kao i numeracija kojom su predavanja najavljivana. Sagledamo li njihove tematske odrednice, možemo zaključiti da su predavanja doista, kako je i kod osnutka Proljetnog salona bilo zamišljeno, pokrila sva područja – likovnu umjetnost, književnost i glazbu – a svima je zajednički cilj bio prikazati nacionalnu kulturu i umjetnost te poboljšati njezinu budućnost.

4. Jerolim Miše, naslovnica knjige *Tomislav Krizman* Koste Strajnića, 1916.

Jerolim Miše, cover of the book Tomislav Krizman by Kosta Strajnić, 1916

5. Ljubo Babić, naslovnica knjige *Umjetnost i žena* Koste Strajnića, 1916.

Ljubo Babić, cover of the book Umjetnost i žena by Kosta Strajnić, 1916

Tri predavanja uz *Intimnu izložbu – Ive Simonović i Zdenke Pexider Sieger* u Salonu Ullrich (11. – 28. lipnja 1916.)

Druga izložba *Hrvatskog proljetnog salona* održana u lipnju 1916. bila je posvećena ženskom umjetničkom stvaralaštvu te je kao takva postala povijesno važna kao prva izložba na kojoj su u Zagrebu zajednički izlagale dvije umjetnice, kiparica Iva Simonović (kasnije Despić) i slikarica Zdenka Pexider Sieger (kasnije Ostović Pexidr Srića).⁴⁰ U predgovoru kataloga afirmativno se govori o njihovom umjetničkom stvaranju i ističe da se po svom shvaćanju s pravom ubrajaju »među rijetke žene kojima je umjetničko djelovanje postalo jedna životna zadaća« te kako time naša suvremena žena »ne zaostaje za ženama kulturnog zapada«. ⁴¹ I popratni program obuhvatio je predavanja s temama pretežno posvećenim ženama; u katalogu su najavljena predavanja Koste Strajnića *Umjetnost i žena*, Zdenke Marković *O Stanislawu Wyspiańskom* te Dragutina Prohaske *Žena u ruskom romanu*.⁴² Nekoliko dana nakon otvorenja izložbe, 14. lipnja 1916. u Salonu Ullrich održano je predavanje Koste Strajnića naslovljeno *Umjetnost i žena* iz kojeg je bilo vidljivo kako unatoč načelno afirmativnom stavu, u svojoj analizi odnosa žene prema umjetnosti, zastupa antifeminističku i mizoginu tezu da ženi nije immanentno originalno umjetničko stvaranje i da u tome ne može parirati muškarcu.⁴³ U svom stavu, jednako kao i u naslovu knjige oslanja se na njemačkog estetičara Karla Schefflera i

njegovu knjigu *Die Frau und die Kunst* objavljenu 1908. u Berlinu.⁴⁴ Predavanje *Umjetnost i žena* objavljeno je iste godine u obliku knjižice, a naslovnicu je izradio Ljubo Babić (sl. 5).⁴⁵ Strajnićevo predavanje izazvalo je i burnu kritiku te su javno reagirali Andrija Milčinović i Zofka Kveder.⁴⁶ Ulderiko Donadini u *Kokotu* vrlo oštro zaključuje: »Nije bio vrstan da iznese nijednog pozitivnog suda te je čitavo predavanje tek obično naklapanje i neduhovita brbljarija jednog čovjeka, koji se obilno služio literaturom...«. ⁴⁷ Pišući u *Savremeniku*, Milčinović Strajniću zamjera predrasude, podcjenjivanje žena, generalizaciju i ponavljanje istih argumenata koji se uvijek koriste kod takvih rasprava.⁴⁸

Prvi put, kao jedina predavačica, uključena je Zdenka Marković, književnica i prevoditeljica koja 17. lipnja 1916. predaje o poljskom dramatičaru i slikaru Stanislawu Wyspiańskom. ⁴⁹ Njegov dramski opus bio je tema njezinoga doktorskog rada *Der Begriff des Dramas bei Wyspiański* (Pojam drame kod Wyspiańskog) obranjenog 1914. na Sveučilištu u Fribourgu i objavljenog 1915. godine.⁵⁰ U svom predavanju ukazala je na veliki značaj Wyspiańskog u krugu umjetnika *Mlade Poljske*, kao nastavljača poljskih romantičara, ističući snažno nacionalno obilježje u njegovoj književnosti i slikarstvu.⁵¹ Umjesto najavljenog predavanja *Žena u ruskom romanu*, Dragutin Prohaska održao je predavanje naslovljeno *Ženska lica u hrvatskoj književnosti*.⁵² U nizu od pet kronološki razvrstanih tema ocrtava ženske likove u hrvatskoj književnosti, od Marulićeve *Judite*, *Mandaljene pokornice* Ignjata Đorđića,

6. Ljubo Babić, naslovnica knjige *Ženska lica u hrvatskoj književnosti* Dragutina Prohaske, 1916.

Ljubo Babić, cover of the book *Ženska lica u hrvatskoj književnosti* by Dragutin Prohaska, 1916

7. Ljubo Babić, *Umjetnička predavanja Koste Strajnića*, plakat, 1917. (Kabinet grafike HAZU, Zbirka plakata, inv. broj. 43-III)

Ljubo Babić, *Art Lectures by Kosta Strajnić*, poster, 1917

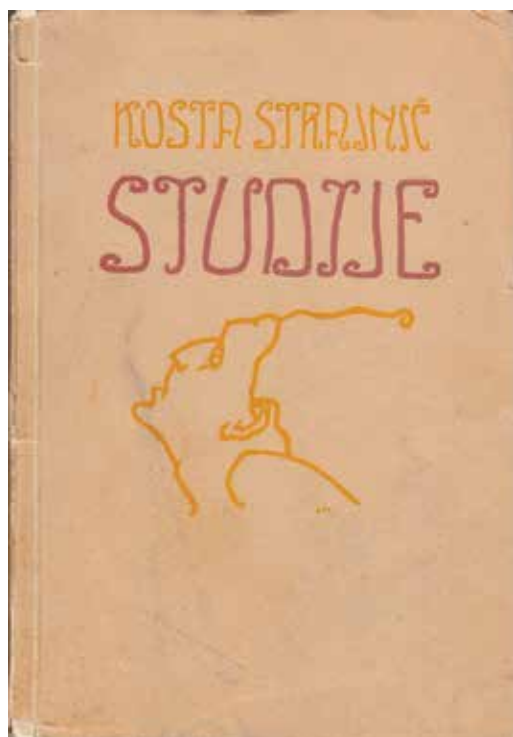
»romantičke duše« Vrazove Ljubice i Pucićeve Cvijete, preko realističnog tipa žene u romanima Josipa Kozarca, sve do moderne žene.⁵³ Kao i prvo Prohaskino predavanje i ovo je iste godine tiskano kao knjiga,⁵⁴ a naslovnicu je izradio Ljubo Babić; jednostavan crtež, doima se kao nedorađena skica, a prikazuje ženu u raskošnoj haljini u društvu Amora s knjigom u jednoj i ogledalom u drugoj ruci (sl. 6). Uz drugu izložbu, koja je produžena za samo četiri dana, održano je ukupno tri predavanja, upola manje nego na prvoj izložbi, što je vjerojatno objašnjivo kraćim trajanjem izložbe.⁵⁵

Predavanja Hrvatskog proljetnog salona u kinu Apollo od 1917. do 1918. godine

Aktivnosti Salona u 1917. godini započinju od listopada i to serijom predavanja likovnih kritičara, književnika, skladatelja, ali i znanstvenika.⁵⁶ Predavanja više nisu vezana uz izložbe i ne održavaju se u Salonu Ullrich, nego u većem i opremljenijem prostoru, kinu Apollo u Ilici 31.⁵⁷ To se zasigurno pokazalo opravdanim jer su predavanja bila iznimno posjećena te je ponekad prostor Salona Ullrich bio nedostatan za broj zainteresiranih slušača.⁵⁸ Četvrta izložba Proljetnog salona otvorena je 17. studenog 1917. u Salonu Ullrich i trajala je do 3. prosinca 1917. godine, no predavanja u kinu Apollo održavala su se svake nedjelje prijepodne već od 21. listopada 1917. pa sve do 13. siječnja 1918. godine.

Ciklus predavanja započeo je Kosta Strajnić te je tijekom mjesec dana trebao održati četiri predavanja, pa s velikom sigurnošću možemo pretpostaviti da je plakat Ljube Babića *Umjetnička predavanja Koste Strajnića* bio izrađen upravo za tu namjenu (sl. 7).⁵⁹ Prvo predavanje, o Rembrandtu održao je 21. listopada i već je u najavi istaknuto da će biti popraćeno »brojnim svjetloslikama« (dijapozitivima).⁶⁰ Tjedan kasnije predavao je o ruskoj likovnoj umjetnosti obuhvativši arhitekturu, slikarstvo i skulpturu.⁶¹ Nakon toga, 4. studenog predavao je o Augusteu Rodinu, a kao posljednje, četvrto predavanje bilo je najavljeno predavanje o mladoj generaciji umjetnika *Naši mladji*.⁶² Zbog tehničkih razloga, jer nisu na vrijeme iz Beča stigle »svjetloslike«, predavanje je odgođeno za 23. prosinac 1917. godine.⁶³ Iako pod gotovo istim naslovom kao i 1916. godine, predavanje je sadržajno prošireno i na slovenske i srpske umjetnike, odnosno jugoslavensku umjetnost.⁶⁴ U tom smislu istaknuo je Ivana Meštrovića kao kreatora »umjetnosti nacionalnog jugoslavenskog obilježja«. ⁶⁵ Četiri su Strajnićeve predavanja, uz još osam studija, objavljena u knjizi *Studije* 1918. za koju je naslovnicu izradio Jerolim Miše (sl. 8).⁶⁶

Krajem 1917. godine uslijedila su predavanja posvećena književnosti. Među predavačima bili su književnici i novinari, politički aktivni, gorljivi pobornici jugoslavenske ideje, okupljeni oko tada pokrenutog časopisa *Književni jug*, na čelu s urednicima Nikom Bartulovićem i Brankom Mašićem. Taj su krug između ostalih činili jedan od začetnika

8. Jerolim Miše, naslovnica knjige *Studije* Koste Strajnića, 1918.
Jerolim Miše, cover of the book *Studije* by Kosta Strajnić, 1918

jugoslavenskog pokreta Ante Tresić Pavičić, Ivo Andrić, Antun Dobronić, Kosta Strajnić, Ivo Vojnović i drugi. Prvi broj *Književnog juga* tiskan je 1. siječnja 1918. te je časopis izlazio sve do 1919. godine. Cilj je bio da postane jugoslavensko književno i kulturno glasilo; tekstovi su objavljivani na hrvatskome, srpskome i slovenskome, a likovnu opremu izradio je Krizman.⁶⁷ Vladimir Lunaček u svom tekstu *Najmladji Jugoslaveni* (1918.) izdvađa upravo *Proletni salon* i *Književni jug* kao dvije kulturne sile koje aktivno propagiraju južnoslavenstvo.⁶⁸

Niko Bartulović, jedan od pokretača *Književnog juga*, predratni vođa jugoslavenske nacionalističke omladine usmjerene na oslobađanje od austro-ugarske vlasti, održao je 18. studenog 1917. predavanje *Naša književnost kao dio svjetske književnosti*.⁶⁹ Tjedan dana nakon toga Ante Tresić Pavičić predavao je *O borbi pjesnika za slobodu*.⁷⁰ Govorio je o borbi talijanskih, francuskih i engleskih pjesnika za slobodu, zaključivši s primjerima iz jugoslavenske književnosti.⁷¹ Tresićevo je predavanje dočekano s ovacijama, publika je bacala cvijeće uzvikujući: »Živjela jugoslavenska deklaracija! Živjela jugoslavenska država!«, a nakon predavanja uslijedile su demonstracije.⁷² Posljedica tih događaja bio je Tresićev progon iz Zagreba, nakon čega se nastanio na Sušaku.⁷³ Književnik i urednik *Književnog juga* Branko Mašić predavao je 2. prosinca 1917. godine, a njegovo je predavanje *Ciljevi umjetnosti* objavljeno u dva broja *Književnog juga*.⁷⁴ Slijedila su potom dva nova polonistička predavanja, 10. prosinca Zdenke Marković *Jan Kasprović, najsnažniji pjesnik današnje Poljske* te Julija Benešića, tadašnjeg urednika *Savremenika*, *Stanislaw Wyspiański, prvi poljski dramatičar*.⁷⁵ Program za

1917. godinu završio je predavanjem Antuna Dobronića *Apsolutna i programna muzika*, a nastavljen je 7. siječnja 1918. predavanjem kemičara Frana Bubanovića *Prirodne nauke i filozofija*.⁷⁶ Posljednje je održano predavanje kazališnog redatelja Branka Gavelle *O pozorišnoj umjetnosti*.⁷⁷ Predavanja su u prosincu 1917. održana i u Osijeku, uz izložbu Salona u kinu Urania. U katalogu su bila najavljena predavanja Koste Strajnića *Naši mladji*, Nike Bartulovića *Naša književnost kao dio svjetske književnosti* te skladatelja Petra Konjovića *O glazbi*.⁷⁸ Sudeći prema napisima u tisku i podacima u knjizi Ota Švajcера predavanja je održao samo Strajnić, ponovivši isti ciklus od četiri predavanja kao u Zagrebu.⁷⁹

Izložbena djelatnost Salona tijekom 1917. godine bila je minimalna, svedena na tek jednu skromniju izložbu »grafika i male plastike« u Zagrebu te spomenutu veću izložbu u Osijeku. Drugim riječima, glavni fokus djelovanja Salona od 1917. do 1918. bila su predavanja koja su okupila raznorodnu skupinu intelektualaca, zagovaratelja jugoslavenske, unitarističke ideje. U Zagrebu je održano dvanaest, a u Osijeku četiri predavanja. Bilo je najavljeno još jedno predavanje Nike Bartulovića *Amerikanska književnost* kao i budući predavači, mineralog Fran Tučan, slovenski književni povjesničar Fran Ilešič, publicist i političar Ivan Novak, no zbog inicijative za osnivanje novog društva koja će uslijediti, predavanja nisu održana.⁸⁰

1918. – godina promjena

U siječnju 1918. započele su promjene u ustrojstvu *Hrvatskog proljetnog salona*, nova faza objašnjena je nužnošću zajedničkog rada svih članova i priprema za osnivanje velikog društva koje bi i dalje uključivalo sve mlade likovne umjetnike, književnike i glazbenike.⁸¹ Iz tog su razloga u siječnju 1918. nakon predavanja Branka Gavelle prekinute daljnje aktivnosti: »Pošto se za formiranje ovoga društva prave nužne pripreme, dosadanja predavanja u Apolo-kinu odgađaju se na kasnije vrijeme.«⁸² Iz svega navedenog možemo zaključiti da je posljedično 1918. godine izostala redovita godišnja izložbena aktivnost Hrvatskog proljetnog salona. Jedini izložbeni nastup bilo je sudjelovanje članova Salona na *Umjetničkoj izložbi* u Rijeci 1918. godine, zajedničkoj izložbi *Lade i Proljetnog salona*, a tom je prigodom prvi put i službeno za izložbeni nastup korišteno ime *Proletni salon* bez dotadašnje nacionalne odrednice *Hrvatski*.⁸³ Aktivnosti oko formiranja većega, odnosno novoga, jugoslavenskog »književno-umjetničko-glazbenog« društva Krizman je u ime *Proljetnog salona* započeo pregovorima s članovima Društva hrvatskih književnika, konkretno s Julijem Benešićem, 6. siječnja 1918. godine, no ta je ideja odbijena: »Kao bivši tajnik DHK izjavio sam g. Krizmanu pismeno, da ne vidim razloga, zašto bi se osnivalo novo društvo s istom zadaćom i svrhom.«⁸⁴ Proširila su se neslaganja i nespornosti između DHK i njihovog časopisa *Savremenik* te redakcija projugoslavenskih časopisa *Književnog juga* i *Hrvatske njive* (od 1918. *Jugoslavenske*), nezadovoljnih zbog izostanka suradnje i nespremnosti na djelovanje u smjeru osnivanja »saveza jugoslavenskih kulturnih ustanova«.⁸⁵

To je sve rezultiralo ograničavanjem novog udruženja na likovne umjetnike te nakon zajedničkog sastanka u ožujku 1918. godine osnivanjem jugoslavenskog društva: »tako da će ovo novo udruženje u najkraćem roku moći u javnosti istupati, priređujući umjetničke izložbe, koje bi jasno isticala zajednički rad slovenskih, hrvatskih i srpskih mlađih umjetnika.«⁸⁶ Raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. i osnutkom Države Slovenaca, Hrvata i Srba, odnosno nedugo potom Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca *Proljetni salon* postat će jugoslavensko društvo umjetnika.

Prije nego je nastavljena izložbena aktivnost Salona u Zagrebu, Tomislav Krizman bio je angažiran u organizaciji izložbe jugoslavenske umjetnosti u Parizu 1919. godine, kao jedan od selektora, zadužen za generaciju umjetnika *Proljetnog salona*, dok je za stariju generaciju bio angažiran Bela Csikos Sesia.⁸⁷ Sudjeluju gotovo svi umjetnici koji su već izlagali na izložbama Salona, pa ovu izložbu možemo smatrati prvim međunarodnim nastupom članova *Proljetnog salona*, iako ne nastupaju kao grupa.⁸⁸ Još jedan važan događaj u 1919. godini bio je istupanje članova *Proljetnog salona* iz *Hrvatskog društva umjetnosti*: »Hvaleći Vašoj predusretljivosti kategorički izjavljujemo, da istupamo kao odbornici iz 'Hrvatskog Društva Umjetnosti'.«⁸⁹ Prva izložba u novoj državi održana je u lipnju 1919. godine ponovno u Salonu Ullrich, posljednji put pod imenom Hrvatski proljetni salon.⁹⁰ U prosincu 1919. održana je sedma izložba *Proljetnog salona*, važna zbog činjenice da je u njezinu katalogu objavljen popis članova, iako Salon još nije bio formalno registriran kao društvo.⁹¹ Na popisu je 27 imena umjetnika od kojih dvoje, slikar Josip Car iz Zagreba i kiparica Renée Vranyczany-Dobrinović tada nastanjena u Nürnbergu, nisu nikad sudjelovali na izložbama Salona. Na popisu su i Vladimir Becić, tada u Sarajevu, koji tom prigodom prvi put sudjeluje na Salonu, a iz Sarajeva su i Karlo Mijić te Iva Simonović Despić. Zoe Borelli koja tada živi u Rimu, zatim Vinko Foretić iz Komize, Joza Kljaković i Jerolim Miše iz Splita, Marin Studin iz Kaštela, Hinko Juhn koji se nalazi u Karlovim Varima i Milivoj Uzelac u Pragu. Zagrebački članovi su najbrojniji: Ivo Kerdić, Dušan Kokotović, Tomislav Krizman, Anka Krizmanić, Zlatko Šulentić, Sava Šumanović, Gjuro Tiljak, Radovan Tomaseo, Marijan Trepše, Joza Turkalj, Zdenka Pexidr Srića, Mare Srića i Vladimir Varlaj.

Zajedničko djelovanje jugoslavenskih umjetnika u praksi će se početi realizirati tek u listopadu 1921. godine, izložbenim nastupom hrvatskih i slovenskih umjetnika u sklopu *XII. proljetnog salona* u Zagrebu.⁹² Nakon toga su na izložbi *XIII. proljetnog salona* u studenom 1921. izlagali samo srpski likovni umjetnici, slikari Živorad Nastasijević, Jovan Bijelić, Petar Dobrović i Sibe Miličić, a zarada od izložbe išla je u korist gradnje Umetničkog paviljona u Beogradu.⁹³ Težnje za nacionalnim jedinstvom u umjetnosti istaknute su i u predgovoru 15. izložbe 1922. godine, a suradnje između umjetnika Kraljevine SHS nastavljaju se i sljedećih godina, pa tako već 1922. godine *Proljetni salon* gostuje na 5. *jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi* u Beogradu.⁹⁴

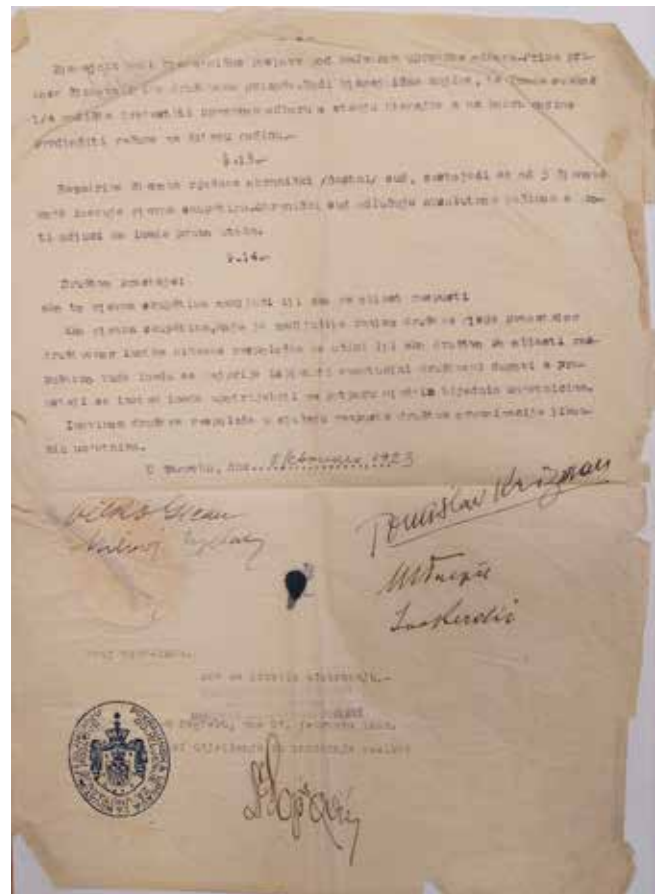
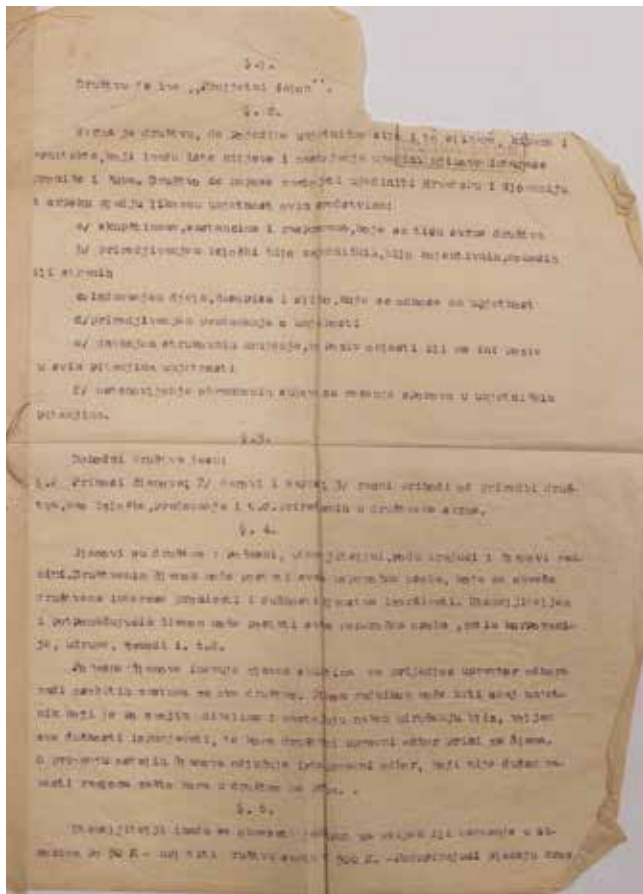
Godinu 1918. možemo smatrati početkom nove faze Salona u kojoj će započeti proces transformacije u društvo hrvatskih,

slovenskih i srpskih likovnih umjetnika. Iako zajednička djelatnost započinje 1921. godine, formalno će se ova preobrazba dovršiti tek 1923. godine službenom registracijom društva *Proljetni salon*.

Društvo *Proljetni salon* i djelatnost 1923. godine

Sve dosad u hrvatskoj povijesti umjetnosti bilo je gotovo nepoznato da godine 1923. *Proljetni salon* i službeno postaje društvo umjetnika s jasno definiranim pravilima. Na konstituirajućoj sjednici održanoj 1. prosinca 1922. u Krizmanovu atelijeru, na kojoj su prisustvovali hrvatski i srpski umjetnici, donesena je odluka o osnivanju društva na čelu s predsjednikom Tomislavom Krizmanom, tajnikom Milivojem Uzelcem i blagajnikom Vilkom Gecanom.⁹⁵ Odjeljenje za unutarnje poslove Pokrajinske uprave Hrvatske i Slavonije 27. veljače 1923. potvrđuje pravila sastavljena i potpisana 5. veljače 1923. godine. Potpisnici su im bili slikari V. Gecan, T. Krizman, M. Uzelac i M. Trepše te kipar I. Kerdić (sl. 9).⁹⁶ Iz pravila je jasno vidljivo da je jedan od glavnih ciljeva Društva bio ujediniti »umjetničke sile«, odnosno zastupati zajedničke interese hrvatskih, srpskih i slovenskih slikara, kipara, ali i arhitekata.⁹⁷ To se namjeravalo postići skupštinama, sastancima i raspravama, organizacijom samostalnih i skupnih izložbi, »davanjem strukovnih mnijenja«, predavanjima o umjetnosti, »ustanovljenjem obrambenih sudova za rešenje sporova u umjetničkim pitanjima.«⁹⁸ Izložbena aktivnost postala je najvažnija djelatnost *Proljetnog salona*. Financiranje je bilo predviđeno prinosima članova, ali i putem različitih aktivnosti kao što su izložbe ili predavanja te donacije.⁹⁹ U vremenu postojanja državne zajednice Srba, Hrvata i Slovenaca takve ideje unutar *Proljetnog salona* pomalo gube ideološki aspekt, pa svrhu ovog društva treba promatrati kroz težnju za što užom suradnjom triju naroda putem umjetničke i izložbene djelatnosti. Osim Pravila, u Ostavštini Ive Kerdića sačuvan je i Kućni red *Proljetnog salona* od 21. travnja 1923. kojem se kako stoji u zadnjoj, osmoj točki svaki umjetnik, član radnik mora pokoravati. Kućni red osim toga definira i važnu stavku, izbor novih članova radnika (umjetnika) koje mogu pismenim ili usmenim putem predložiti jedan ili više članova nakon prvog izlaganja na društvenoj izložbi. Izbor novoga člana morao je biti jednoglasno potvrđen.¹⁰⁰

Tijekom 1923. održane su dvije redovite skupne izložbe članova i gostiju *Proljetnog salona*, XVII. u svibnju i XVIII. u rujnu, no u dosad poznati niz izložaba *Proljetnog salona*, koje su se nastavile priređivati sve do 1928. godine, treba uvrstiti još jednu, dosad nepoznatu likovnu manifestaciju. Riječ je o izložbi dječjeg crteža održanoj u ožujku 1923. u Umjetničkom paviljonu, koja je prema kontinuiranoj numeraciji bila XVI. izložba *Proljetnog salona*, ujedno jedna od prvih izložbi koje je po svom službenom osnivanju organiziralo novo društvo *Proljetni salon*.¹⁰¹ Dosad je, naime, u literaturi XVI. izložbom smatrana Božićna izložba u Salonu Ullrich 1923. godine,¹⁰² no iako na toj prodajnoj izložbi sudjeluju članovi, ona nije uvrštena u službenu numeraciju. U Arhivu Salona Ullrich sačuvan je dopis upućen galeristu A. Ullrichu kojim

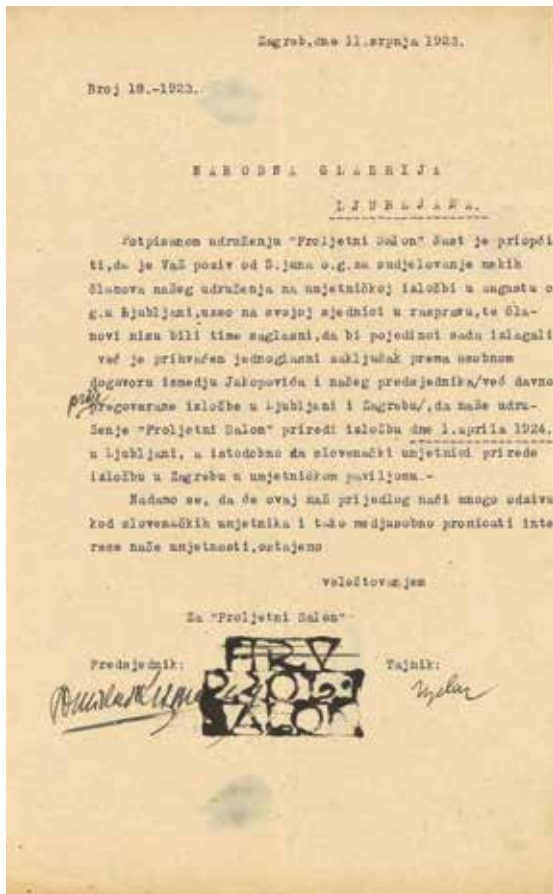
9. Pravila društva *Proletni salon*, 1. i 4. stranica, 1923. (ARLIKUM HAZU, Ostavština Tomislava Krizmana)
Rulebook of the Spring Salon Society, pages 1 and 4, 1923

ga predsjednik *Proletnog salona* Krizman poziva u odbor za dječju izložbu.¹⁰³ Održana pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvjete, izložba je bila otvorena za slobodne prijave, te su javno pozvani roditelji i nastavnici da pošalju dječje umjetničke radove.¹⁰⁴ U sklopu izložbe održano je predavanje o dječjoj umjetnosti profesora i pedagoga Grge Brigljevića.¹⁰⁵ Na kraju izložbe dodijeljene su i nagrade, crtači pribor, za koje je sredstva osiguralo Ministarstvo prosvjete.¹⁰⁶ U planu je bilo održavanje ove izložbe u Beogradu i Ljubljani, no u svibnju je realizirana samo beogradska izložba.¹⁰⁷

Druga izložba koja dosad nije bila povezivana s djelatnošću *Proletnog salona* bila je ljubljanska izložba *Slovenski in Hrvaški mlajši umetniki*, održana tijekom rujna i listopada 1923. u Jakopičevu paviljonu. *Proletnom salonu* je 5. lipnja 1923. od strane *Društva Narodne galerije* upućen dopis s prijedlogom sudjelovanja odabranih članova na ovoj izložbi, no u svom odgovoru (sl. 10) *Proletni salon* obavještava da su članovi prijedlog odbili, jer prema ranijim dogovorima *Proletni salon* namjerava održati skupnu izložbu u Ljubljani 1. travnja 1924. godine, dok bi istovremeno slovenski umjetnici gostovali u Zagrebu.¹⁰⁸ Ta odluka ipak je na inzistiranje iz Ljubljane promijenjena, pa na izložbi sudjeluju članovi Gecan, Tartaglia, Trepše, Uzelac i Varlaj, no ne istupaju kao društvo.¹⁰⁹ Iako u korespondenciji najavljena, skupna izložba *Proletnog salona* u Ljubljani 1924. nije održana.

* * *

Unatoč brojnim dosadašnjim istraživanjima (*Hrvatskog Proletnog salona*), ovim su istraživanjem doneseni dosad nepoznati podatci o njegovim početcima 1916. godine i aktivnostima do 1923. godine, odnosno stvaranja društva umjetnika s definiranim i službeno ovjerenim pravilima. Iz tog razloga treba ga uvrstiti u niz umjetničkih društava djelatnih u prvoj polovini 20. stoljeća. Činjenica da je i *Proletni salon* formalno bio društvo umjetnika te da je formaliziran 1923. po završetku Prvoga svjetskog rata i prestanku djelovanja Društva hrvatskih umjetnika "Medulić" (1919. godine) ukazuje i na svojevrsan kontinuitet i povezanost tih dvaju društava. Da je *Proletni salon* bio i ideološki sljednik Društva "Medulić" ukazuje politička orijentacija, ali i činjenica da su neki od glavnih pokretača, Tomislav Krizman i Ljubo Babić, te neki od izlagača na predavanjima u organizaciji Salona, primjerice Ante Tresić Pavičić, bili članovi Društva "Medulić". Uvidom u broj predavanja održanih od 1916. do 1918. godine postaje jasno da je u tom razdoblju upravo to područje djelovanja Salona bilo najintenzivnije i kvantitativno najobimnije. Iako je već od 1916. bilo jasno da je zamisao bila udruživanje umjetnika, proces stvaranja jugoslavenskog društva započeo 1918. dovršava se potvrđivanjem pravila društva slikara, kipara i arhitekata *Proletni salon* 1923. godine, u novoj državi. Sačuvana dokumentacija i pravila

10. Pismo Tomislava Krizmana Narodnoj galeriji u Ljubljani, 1923. (Arhiv Narodne galerije, Ljubljana, inv. br. 1923-07-11_Tomislav Krizman-NG)

Letter from Tomislav Krizman to the National Gallery in Ljubljana, 1923

Društva otkrivaju sudionike konstituirajućeg sastanka, kao i funkcije pojedinih vodećih članova. Salon nastavlja djelovati sve do 1928. godine, no s fokusom na recentnoj umjetničkoj produkciji čime izložbe poprimaju obilježja revijalnih godišnjih manifestacija. Godine 1924. i 1925. izložbe su održane u Novom Sadu, Subotici, Somboru i Osijeku, a posljednje tri godine (1926. – 1928.) u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Djelovanje *Proletnog salona* završava 1928. godine, kada zbog svoga revijalnog karaktera gubi na relevantnosti. Dio umjetnika koji je sudjelovao i afirmirao se na izložbama Salona nakon toga se pridružuje lijevo orijentiranom i društveno angažiranom *Udruženju umjetnika Zemlja*, osnovanom 1929. godine.

Prilog I: Popis predavanja (Hrvatskog) *Proletnog salona*

Uz izložbu 1. *Hrvatski proletni salon*, Salon Ullrich, 25. ožujka – 26. travnja 1916.

1. Kosta Strajnić – *Naša mladja (umjetnička) generacija*, 31. 3. 1916.

2. Milutin Cihlar Nehajev – *Rat i umjetnost*, 7. 4. 1916.
3. Antun Dobronić – *Za našu muzičku kulturu*, 11. 4. 1916.
4. Kosta Strajnić – *Tomislav Krizman*, 14. 4. 1916.
5. Dragutin Prohaska – *Naraštaji najnovije hrvatske književnosti od 1850.–1915.*, 18. 4. 1916.
6. Andrija Milčinić – *Narod kao umjetnik*, 20. 4. 1916.

U katalogu najavljeno predavanje Gjura Szabe *Stari Zagreb* nije održano.

Uz izložbu *Intimna izložba Iva Simonović – Zdenka Pexider Sieger*, Salon Ullrich, 11. – 24. lipnja 1916.,

7. Kosta Strajnić – *Umjetnost i žena*, 14. 6. 1916.
8. Zdenka Marković – *O Stanislawu Wyspiańskom*, 17. 6. 1916.
9. Dragutin Prohaska – *Ženska lica u hrvatskoj književnosti*, 26. 6. 1916. (umjesto najavljenog *Žena u ruskom romanu*)

Predavanja *Hrvatskog proletnog salona*, u kinu Apollo, Ilica 31, 21. listopada 1917. – 13. siječnja 1918.

10. Kosta Strajnić – *Rembrandt*, 21. 10. 1917.
11. Kosta Strajnić – *Ruska umjetnost*, 28. 10. 1917.
12. Kosta Strajnić – *Rodin*, 4. 11. 1917.
13. Niko Bartulović – *Naša književnost kao dio svjetske književnosti*, 18. 11. 1917.
14. Ante Tresić Pavičić – *O borbi pjesnika za slobodu*, 25. 11. 1917.
15. Branko Mašić – *Ciljevi umjetnosti*, 2. 12. 1917.
16. Zdenka Marković – *Jan Kasprović, najsnažniji pjesnik današnje Poljske*, 10. 12. 1917.
17. Julije Benešić – *Stanislav Wyspianski, prvi poljski dramatičar*, 16. 12. 1917.
18. Kosta Strajnić – *Naši mladji*, 23. 12. 1917. (prvotno najavljeno za 11. 11. 1917.)
19. Antun Dobronić – *Apsolutna i programna muzika*, 30. 12. 1917.
20. Fran Bubanović – *Prirodne nauke i filozofija*, 7. 1. 1918.
21. Branko Gavella – *O pozorišnoj umjetnosti*, 13. 1. 1918.

Uz 5. izložbu *Hrvatskog proletnog salona*, Osijek, kino Urania, 1. – 30. prosinca 1917.

- Kosta Strajnić – *Naši mladji*, prosinac 1917.
 Kosta Strajnić – *Ruska umjetnost*, 11. 12. 1917.
 Kosta Strajnić – *Rodin*, 12. 12. 1917.
 Kosta Strajnić – *Rembrandt*, 13. 12. 1917.

U katalogu najavljena predavanja Petra Konjovića *O glazbi* i Nike Bartulovića *Naša književnost kao dio svjetske književnosti* nisu održana.

Uz 16. izložbu *Proletnog salona* "Dječji crtež", 4. ožujka – 4. travnja 1923., Umjetnički paviljon

- Grga Brigljević – *O dječjoj umjetnosti*, 28. 3. 1923.

Prilog II: Pravila Društva Proljetni salon iz 1923.

§ 1.

Društvu je ime Proljetni Salon

§ 2.

Svrha je društvu, da pojedine umjetničke sile i to slikare, kipare i arhitekta, koji imaju iste ciljeve i nastojanja ujedini njihove interese, promiče i čuva. Društvo će napose nastojati ujediniti Hrvatsku i Sloveniju i srpsku mladju likovnu umjetnost ovim sredstvima:

- a) skupštinama, sastancima i raspravama, koje se tiču (!) svrhe društva
- b) priredjivanjem izložbi bilo zajedničkih, bilo kolektivnih, domaćih ili stranih
- c) izdavanjem djela, časopisa i slično, koje se odnose na umjetnost
- d) priredjivanjem predavanja o umjetnosti
- e) davanjem strukovnih mnijenja, na poziv oblasti ili na ini poziv u svim pitanjima umjetnosti
- f) ustanovljenje obrambenih sudova za rešenje sporova u umjetničkim pitanjima

§ 3.

Dohodci društva jesu: 1. Prinosi članova; 2. darovi i zapisi; 3. razni prihodi od priredbi društva, kao izložbe, predavanja i t. d. priredjenih u društvene svrhe.

§ 4.

Članovi su društva: počasni, utemeljiteljni, podupirajući i članovi radnici. Društvenim članom može postati svaka neporočna osoba, koja se obveže društvene interese promicati i dužnosti članstva izvršavati. Utemeljiteljem i potpomažućim članom može postati svaka neporočna osoba, zatim korporacije, udruge, zavodi i. t. d.

Počasne članove imenuje glavna skupština na prijedlog upravnog odbora radi osobitih zasluga za ovo društvo. Članom radnikom može biti onaj umjetnik koji je po svojim dijelima (!) i nastojanju našem udruženju bliz, voljan sve dužnosti ispunjavati, te koga društveni upravni odbor primi za člana. O primanju ostalih članova odlučuje isto upravni odbor, koji nije dužan navesti razloga zašto koga u društvo ne prima.

§ 6.

Utemeljitelji imaju se obvezati jedanput za uvijek ili najmanje u obrocima po 50 K – uplatiti društvu svotu od 500 K. Podupirajući plaćaju kroz svaki mjesec članarinu od K 5 – dočim članovi radnici jedanput za uvijek plaćaju samo upisninu od K 30. Tko od utemeljitelja u roku od 10 mjesečnih obroka ne isplati čitavu svotu, prestaje biti članom utemeljiteljem dotle uplaćeni iznosi smatraju se darom društva. Počastni članovi nijesu dužni plaćati prinosa.

Svi su članovi dužni čuvati ugled i čast društva, pokoravati se zaključcima glavne skupštine i upravnog odbora, prema svojim silama unapredjivati društvene svrhe.

§ 7.

Članstvo prestaje: a) dobrovoljnim istupom. b) isključenjem. Tko želi iz društva istupiti, dužan je to barem mjesec dana prije svršetka godine upravnom odboru prijaviti, tko u tom roku ne prijavi svoj istup, smatra se članom i za buduću godinu.

Upravni odbor može člana isključiti ako ne udovoljava društvenim dužnostima, ako zlobno uzradi protiv interesa društva, ako svojim vladanjem izgubi čast i poštovanje u javnosti. Protiv odluke upravnoga odbora pristaje pravo utoka na glavnu skupštinu.

Izstupivši i isključeni članovi gube sva prava napram društvu a zaostali njihovi prinosi mogu se sudbenim putem utjerati.

§ 8.

Glavne skupštine su redovne ili izvanredne. Redovne glavne skupštine sazivaju se jedanput na godinu a izvanredne imaju se sazvati u roku od 8 dana, kad to zatraži upravni odbor ili kad to zatraži barem 10 članova pismenim podneskom, u kojem treba da je naznačen predmet rasprave. Svakoj glavnoj skupštini imaju se članovi barem 3 dana prije pozvati a ujedno imade se i dnevni red obznanimati. O zakazanim skupštinama imade se za vremena podnijeti prijava nadležnoj redarstvenoj oblasti.

Za valjanost zaključaka glavne skupštine nužno je, da osim upravnog odbora prisutno bude bar još 10 članova radnika. Ako se skupština ne sastane u dovoljnom broju imade se najmanje za 8 dana a najdulje 14 dana pozvati iznova sa istim dnevnim redom, koja je častna donijeti valjane zaključke bez obzira na broj prisutnih članova, izuzevši zaključak o prestanku društva, koji će samo onda valjan biti ako je barem polovica članova radnika u skupštini nazočna. Zaključci glavnih skupština stvaraju se apsolutnom većinom glasova.

§ 9.

Glavna skupština: riješava izvješće upravnog odbora o njegovom radu u minuloj godini i odobrava proračun za buduću godinu. Za ispitivanje blagajne i računa bira iz svoje sredine 3 člana, koji ne smiju biti ujedno i članovi upravnog odbora, te na temelju njihovih izvješća odlučuju absolutoriju upravnom odboru. Biran upravni odbor na vrijeme od 1 godine, može prema okolnostima prinose članova povisiti ili sniziti, imenuje počastne članove, odobrava po upravnom odboru sklopljene društvene ugovore, mijenja pravila, rješava prijedloge upravnog odbora i pojedinih članova, potonjih samo onda ako su barem 8 dana prije predsjedniku prijavljeni, zaključuje o razlazu društva.

§ 10.

Društvene poslove vodi upravni odbor u koji spadaju: predsjednik, podpredsjednik, tajnik, blagajnik i 6 odbornika. Predsjednika i ostale članove odbora bira glavna skupština a podpredsjednika, tajnika i blagajnika upravni odbor između sebe. Sjednice upravnog odbora drže se prema potrebi a mora ih predsjednik u roku od 8 dana sazvati ako to traže najmanje 3 odbornika te predmet rasprave naznače. Zaključci odbora

stvaraju se absolutnom većinom glasova a za valjanost zaključaka mora da je u sjednici prisutno barem još 4 odbornika.

§ 11.

Upravni odbor: upravlja društvenim imetkom, prima i uključuje članove, te utjeruje dužne prinose, zaključuje o svim društvenim izdancima, priređuje predavanja, izložbe i zabave, dostavlja proračun za buduću godinu, izvršuje zaključke glavne skupštine.

§ 12.

Predsjednik zastupa društvo prema oblastima i trećim osobama, saziva glavne skupštine i sjednice upravnog odbora, odlučuje svojim glasom ako se kod stvaranja zaključaka glavne skupštine i upravnog odbora glasovi na jednako podijele te doznaju isplatu svih društvenih izdataka. Zapriječenog predsjednika zamjenjuje u svim pravima i dužnostima podpredsjednik. Tajnik sastavlja sve društvene spise, vodi zapisnik glavne skupštine i sjednice, vodi inventar o društvenim stvarima i imenik članova. Blagajnik vodi blagajničke poslove pod nadzorom upravnog odbora. Prima prinose članova i ine društvene prihode. Vodi blagajničke knjige te imade svakog ¼ godišta izviestiti upravnom odboru o stanju blagajne a na koncu godine predložiti račune za čitavu godinu.

§ 13.

Razmirice članova rješava obranički (častni) sud, sastoji se od 5 članova koje imenuje glavna skupština. Obranički

sud odlučuje absolutnom većinom a proti odluci ne imade pravo utoka.

§ 14.

Društvo prestaje: ako to glavna skupština zaključi ili ako ga oblast raspusti. Ako glavna skupština, koja je zaključila razlaz društva glede preostalog društvenog imetka nikakve raspoložbe ne učini ili ako društvo po oblasti raspušteno bude imadu se najprije isplatiti eventualni društveni dugovi, a preostali se imetak imade upotrijebiti za potporu mladim bijednim umjetnicima. Imovinom društva raspolaže u slučaju raspusta društva organizacija likovnih umjetnika.

U Zagrebu dne 5. februara 1923.

Vilko Gecan, Milivoj Uzelac, Tomislav Krizman, Marjan Trepše, Ivo Kerdić (potpisi)

Broj: 7987 – 1923.

Ova se pravila odobravaju

Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju
Odjeljenje za unutarnje poslove (pečat)

U Zagrebu 27. februara 1923.

Šef odjeljenja za unutarnje poslove

Dr. Gojković (potpis)

Bilješke

- 1
BOŽIDAR GAGRO, Slikarstvo 'Proljetnog salona' 1916. – 1928., *Život umjetnosti*, 2 (1966.), 46–54, 48; GRGO GAMULIN, *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, sv. 1, Zagreb, 1987., 65–270; PETAR PRELOG, Slikarstvo Proljetnog salona, magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2002.; PETAR PRELOG, Prilog poznavanju geneze *Proljetnog salona*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27 (2003.), 255–263; PETAR PRELOG, O obilježjima Gamulinova tumačenja slikarstva Proljetnog salona, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37 (2013.), 193–198. Detaljnije o prethodnim doprinosima istraživanju Salona vidi: PETAR PRELOG (2003.), 262; PETAR PRELOG, *Proljetni salon 1916–1928*. (katalog izložbe, Umjetnički paviljon), Zagreb, 2007.
- 2
PETAR PRELOG, Doprinos interpretaciji sezanimizma u slikarstvu Proljetnog salona, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 23 (1999.), 189–198; PETAR PRELOG (bilj. 1, 2013.), 193–198.
- 3
Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), HR-HDA-1353, Građanska stranke i društva (grupa VI) *Proljetni salon društvo umjetnika*, inv. br. 3506, i HR-HDA-137. Pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju, VIII-10 7987/1923, SP 2853/1923. Pravila društva, *Proljetni salon*; Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: ARLIKUM HAZU), Ostavština Tomislava Krizmana, kutija 2, Pravila Proljetnog salona, 5. veljače 1923. Iako pravila društva tijekom dosadašnjih istraživanja nisu bila poznata, njihovo postojanje i spominjanje u novinskoj objavi iz 1923. detektirala je Ana Adamec i 2001. godine ispravno o Proljetnom salonu pisala kao o udruženju, vidi: ANA ADAMEC, Kiparstvo Hrvatskog proljetnog salona i Lada, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (ur. Milan Pelc), Zagreb, 2001., 205–210. O pravilima je prvi put bilo riječi u doktorskom radu: DARIJA ALUJEVIĆ, *Život i djelo kiparice Mile Vod*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020., 186–191, što je bila podloga za ovaj članak.
- 4
BOŽIDAR GAGRO, Proljetni salon, u: *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* (ur. Žarko Domljan), sv. 2, Zagreb, 1996., 101–102: »Proljetni salon – likovna manifestacija koja se održavala 1916–28 pod nazivom *Hrvatski proljetni salon*, potom *Proljetni salon (...)*«.
- 5
DORIS BARIČEVIĆ, Proljetni salon, u: *60 godina slikarstva i kiparstva u Hrvatskoj* (katalog izložbe, Umjetnički paviljon), Zagreb, 1961., 15. Da je Proljetni salon funkcionirao kao grupa navodi i Petar Prelog, vidi: PETAR PRELOG, *Hrvatska moderna umjetnost i nacionalni identitet*, Zagreb, 2018., 146, poglavlje: Proljetni salon: umjereni modernizam na djelu.
- 6
BOŽIDAR GAGRO (bilj. 1), 169; PETAR PRELOG (bilj. 1, 2003.), 261.
- 7
Hrvatski proljetni salon, katalog izložbe, Zagreb, 1916. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10750>).
- 8
Pravila Proljetnog salona (bilj 3).
- 9
Hrvatski proljetni salon (bilj. 7); PETAR PRELOG (bilj. 1, 2003.), 260.
- 10
--, Izložba mladnjih umjetnika, *Narodne novine*, 27. ožujka 1916., 4.
- 11
Iso Kršnjavi piše negativan osvrt o izložbi dovodeći u pitanje novosti koje donose umjetnici okupljeni oko Hrvatskog proljetnog salona, kao i njihovu »mladost«. Više u: Iso Kršnjavi, Hrvatski Proljetni Salon, *Narodne novine*, 4. travnja 1916., 1–2.
- 12
ARLIKUM HAZU, Ostavština Ive Kerdića, Ivo Kerdić, *Moj život i uspomene*, neobjavljeni rukopisni memoari, 1953.
- 13
Kerdić aludira na Roberta Frangeša Mihanovića koji je kao ratni umjetnik portretirao Svetozara Borojevića te Eugena Austrijskog, više u: DARIJA ALUJEVIĆ, Ratni opus Roberta Frangeša Mihanovića 1915. – 1918., *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 39 (2015.), 135–148. U nabranju sudionika prve izložbe *Hrvatskog proljetnog salona* Kerdić je izostavio sve izlagačice: Zoe Borelli Vransku, Anku Krizmanić, Ivu Simonović i Maudu Strozzi, ali i Branimira Petrovića i Zlatka Šulentića te pokojnog kipara Ferdu Čusa.
- 14
5. izložba *Hrvatskog proljetnog salona*, katalog izložbe, Osijek, 1917. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10751>).
- 15
HRVOJE MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, 2003., drugo izdanje, 40–44.
- 16
PETAR PRELOG (bilj. 1, 2003.), 259. Nove podatke o neodržanoj izložbi Društva "Medulić" 1915. u Zagrebu, kao svojevrсноj preteči *Hrvatskog proljetnog salona* i organizacijskoj ulozi Tomislava Krizmana koji je za tu izložbu sastavio pravila, donijela je Sandi Bulimbašić. Krizmanova iskustva stečena u Društvu "Medulić" bit će podloga i za osnivanje Hrvatskog proljetnog salona. SANDI BULIMBAŠIĆ, Prilog poznavanju povijesti Društva hrvatskih umjetnika »Medulić« 1908. – 1919., *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 251–260, 255–256; SANDI BULIMBAŠIĆ, *Društvo hrvatskih umjetnika »Medulić« (1908.–1919.): umjetnost i politika*, Zagreb, 2016., 91–93.
- 17
Hrvatski proljetni salon (bilj. 7).
- 18
Isto.
- 19
--, Hrvatski proljetni salon, *Jutarnji list*, 23. travnja 1916., 3: »Izložba Proljetnog Salona se zatvara u sriedu 26. travnja, na večer.«
- 20
Hrvatski proljetni salon (bilj. 7). U programu otisnutom u katalogu najavljene su skladbe: F. Dugana, A. Dobronića, D. Plamenca, O. Josefovića, K. Baranovića i J. Tkalčića.
- 21
--, Komorni koncert »Hrvatskog Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 14. travnja 1916., 3; --, Komorni koncert mladnjih hrvatskih skladatelja, *Narodne novine*, 2. svibnja 1916., 3.
- 22
ARLIKUM HAZU, *Program komornog koncerta Hrvatskog proljetnog salona*. Od djela predviđenih prvom najavom nije izvedena

Josefovićeva *Sonata za gusle i klavir*, nego umjesto toga *Romanca* (iz knjige *Boccadoro*) Božidara Širole te je umjesto Tkalčićevih *Brljčavki* izvedena skladba *Hajd u kolo!* za čelo uz glasovir.

23
Program komornog koncerta Hrvatskog proljetnog salona (bilj. 22).

24
Isto.

25
P, Naši mlađji umjetnici, *Narodne novine*, 1. travnja 1916., 5.

26
Isto.

27
Isto.

28
--, Predavanje u »Hrvatskom Proljetnom salonu«, *Narodne novine*, 6. travnja 1916., 3.

29
Der Krieg im Verhältnis zur Kunst, *Agramer Tagblatt*, 12. travnja 1916., 2–4. Zahvaljujem gđi Sabini Kaštelančić na pomoći oko prijevoda.

30
--, Iz »Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 10. travnja 1916., 4. Predavanje je već sljedeći dan u cijelosti objavljeno u *Obzoru*. ANTUN DOBRONIĆ, Za našu muzičku kulturu, *Obzor*, 12. travnja 1916., 2–3. i 13. travnja 1916., 2–3.

31
E. SCH., Predavanje g. Dobronića u Hrv. Proljetnom Salonu, *Jutarnji list*, 12. travnja 1916., 5.

32
--, Predavanje u Proljetnom Salonu, *Narodne novine*, 13. travnja 1916., 3.

33
--, Umjetnost Tomislava Krizmana, *Narodne novine*, 17. travnja 1916, 1–2.

34
KOSTA STRAJNIĆ, *Tomislav Krizman*, Zagreb, 1916., 5. Kako stoji u uvodu: »Ova je studija pisana na osnovu predavanja koje je držano u prvoj izložbi Proljetnog Salona.«

35
--, Predavanja o hrvatskoj književnosti, *Narodne novine*, 19. travnja 1916., 4–5.

36
DRAGUTIN PROHASKA, *Naraštaji najnovije hrvatske književnosti od 1850.–1915.*, Zagreb, 1916.

37
--, Predavanje u Proljetnom Salonu, *Narodne novine*, 19. travnja 1916., 3; --, VI. predavanje Hrvatskog Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 20. travnja 1916., 3.

38
--, Narod kao umjetnik, *Narodne novine*, 21. travnja 1916., 4.

39
Isto.

40
Više u: ANA ŠEPAROVIC, Pojava antifeminizma u hrvatskoj likovnoj kritici: recepcija Intimne izložbe Proljetnoga salona 1916., *Život umjetnosti*, 103 (2018.), 26–45; ANA ŠEPAROVIC,

Feministički iskazi u kritičkoj recepciji skupnih izložbi hrvatskih umjetnica, *Ars Adriatica*, 8 (2018.), 195–210, 197–200.

41
Hrv. Prolj. Salon Intimna izložba Iva Simonović – Zdenka Pexidr-Sieger, katalog izložbe, Zagreb, 1916. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10755>). Pretpostavlja se da je autor teksta Ljubo Babić.

42
Isto.

43
KOSTA STRAJNIĆ, *Umjetnost i žena*, Zagreb, 1916. (dostupno i na; <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=42822>); P., *Umjetnost i žene*, *Narodne novine*, 15. lipnja 1916., 4.

44
KOSTA STRAJNIĆ (bilj. 43.), 9.

45
Isto.

46
JASNA GALJER, Likovna kritika u Hrvatskoj 1868–1951, Zagreb, 2000., 112; ANA ŠEPAROVIC (bilj. 40, 2018. *Ars Adriatica*), 198–199.

47
ULDERIKO DONADINI, *Umjetnost i žena*, *Kokot*, 3 (1916.), 42–43, 43.

48
ANDRIJA MILČINOVIĆ, Kosta Strajnić: *Umjetnost i žena*, *Savremenik*, 2 (1917.), 84–85.

49
--, Drugo predavanje u Proljetnom salonu, *Jutarnji list*, 17. lipnja 1916., 6.

50
FRAN ILEŠIĆ, Zdenka Marković, *Der Begriff des Dramas bei Wyspiański*, *Ljubljanski zvon*, 5 (1915.), 287–288.

51
P., Stanislaw Wyspiański, *Narodne novine*, 19. lipnja 1916., 4.

52
--, Treće predavanje u Proljetnom Salonu, *Narodne novine*, 24. lipnja 1916., 4.

53
--, Ženski tipovi u hrvatskoj književnosti, *Narodne novine*, 27. lipnja 1916., 4; više u: BISERKA BRLENIĆ-VUJIĆ, *Proljetni salon 1916. i Prohaskina Ženska lica u hrvatskoj književnosti*, u: *Zbornik o Dragutinu Prohaski* (ur. Tihomil Maštrović), Zagreb, 2003., 115–125; HELENA SABLJIĆ TOMIĆ, *Interpretacija ženskih likova u raspravi Dragutina Prohaske*, u: *Zbornik o Dragutinu Prohaski* (ur. Tihomil Maštrović), Zagreb, 2003., 147–154.

54
DRAGUTIN PROHASKA, *Ženska lica u hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1916.

55
U katalogu izložbe navedeno je trajanje izložbe od 11. do 24. lipnja, no produžena je do 28. lipnja. --, Treće predavanje u Proljetnom Salonu, *Narodne novine*, 24. lipnja 1916., 4: »Intimna izložba, koja je naišla na liep odziv naše inteligencije, zatvara se definitivno u sriedu, 28. lipnja, na večer.«

56
--, Predavanja Proljetnog Salona, *Obzor*, 17. listopada 1917., 3.

- 57
Kino Apollo (danas kazalište Kerempuh), izgrađeno i svečano otvoreno 1912. godine, imalo je 620 mjesta, više u: MARINA BAGARIĆ, *Arhitekt Ignjat Fischer*, Zagreb, 2011., 138–141.
- 58
E. SCH., Predavanje g. Dobronića u Hrv. Proljetnom Salonu, *Jutarnji list*, 12. travnja 1916., 5: »Prostorije salona Ullrich bijahu sinoć premalene, da prime ono mnoštvo publike, koja je došla da sluša predavanje komponiste Dobronića.«
- 59
U prilog ovoj tezi ide i činjenica da je plakat općenit, bez određenog naslova predavanja, čime se mogao koristiti višekratno, tijekom mjesec dana. --, Predavanja Proljetnog salona, *Obzor*, 17. listopada 1917., 3.
- 60
--, Predavanje o Rembrandtu, *Obzor*, 21. listopada 1917., 3. Tekst predavanja objavljen je u Narodnim novinama: -- Rembrandt, *Narodne novine*, 22. listopada 1917., 1–2.
- 61
--, Iz Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 25. listopada 1917., 3; --, Iz Proljetnog Salona, *Obzor*, 26. listopada 1917., 3; Ruska umjetnost, *Narodne novine*, 30. listopada 1917., 1–2.
- 62
--, Iz Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 2. studenog 1917., 3; --, Predavanje o Rodinu, *Obzor*, 4. studenoga 1917., 3.
- 63
--, Strajnićevo predavanje odgođeno, *Narodne novine*, 10. studenog 1917., 5; --, XVIII. predavanje Proljetnog salona, *Obzor*, 19. prosinca 1917., 3.
- 64
--, Naši mlađji, *Narodne novine*, 24. prosinca 1917., 1–2; V. M., Naši mlađji, *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*, 1. siječnja 1918., 4–5.
- 65
KOSTA STRAJNIĆ, *Studije*, Zagreb, 1918., 127.
- 66
Isto.
- 67
--, Nova književna revija, *Beogradske novine*, 14. studenog 1917., 3; --, Prvi broj »Književnog Juga«, *Narodne novine*, 5.
- 68
LUNAČEK, Najmlađji Jugoslaveni, *Obzor*, 31. ožujka 1918., 1–2, 2.
- 69
--, Deseto predavanje »Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 17. studenog 1917., 4.
- 70
--, XI. Predavanje Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 22. studenog 1917., 3.
- 71
--, Tresićevo predavanje u Zagrebu, *Ratni dnevnik*, 4. veljače 1918., 139., više u: FEDORA FERLUGA-PETRONIO, Ante Tresić Pavičić i Prvi svjetski rat, u: *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 41, 1 (2015.), 137–148.
- 72
Isto.
- 73
Isto.
- 262
- 74
--, XII. Predavanje Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 28. studenog 1917., 6; BRANKO MAŠIĆ, Ciljevi umjetnosti, *Književni jug*, 5 (1918.), 153–159., 6 (1918.), 218–222.
- 75
--, IV. Izložba Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 3. prosinca 1917., 3; --, Jan Kasprovicz, *Narodne novine*, 11. prosinca 1917., 4; --, XIV. Predavanje Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 14. prosinca 1917., 7.
- 76
--, XIX. predavanje »Hrv. Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 27. prosinca 1917., 3; --, Iz »Proljetnog salona«, *Književni jug*, 2(1918.), 88; --, Predavanje »Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 8. siječnja 1918., 4.
- 77
--, XXI. predavanje Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 9. siječnja 1918., 3; --, Proljetni salon, *Književni jug*, 1 (1918.), 88.
- 78
5. izložba Hrvatskog proljetnog salona (bilj. 14).
- 79
--, Kunstvorträge mit Lichtbildern, *Slavonische Presse*, 11. prosinca 1917., 2; OTO ŠVAJČER, *Likovna kronika Osijeka 1850 – 1969. godine*, Osijek, 1991., 76.
- 80
Vidi bilj. 70.
- 81
--, Iz Proljetnog Salona, *Narodne novine*, 17. siječnja 1918., 3.
- 82
Isto.
- 83
vidi: *Umjetnička izložba* (katalog izložbe), Rijeka, 1918. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10855>). Proljetni salon u Rijeci predstavljaju: Ljubo Babić, Zoe Borelli, Hinko Juhn, Ivo Kerdić, Dušan Kokotović, Tomislav Krizman, Anka Krizmanić, Jerolim Miše, Zdenka Pexidr Srića, Sava Šumanović, Joza Turkalj, Milivoj Uzelac i Emanuel Vidović. Osim Pexidr Srića, Šumanovića, Uzelca i Vidovića svi ostali sudjelovali su već na prvoj izložbi Hrvatskog proljetnog salona 1916. Više o izložbi: S., Sa izložbe hrv. umjetnika na Rijeci, *Primorske novine*, 26. lipnja 1918., 1–2.
- 84
JULIJE BENEŠIĆ, Književni Jug i Društvo hrv. književnika, *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*, 28. veljače 1918., 2–3.
- 85
UREDNIŠTVO KNJIŽEVNOG JUGA, Književni Jug i Društvo Hrvatskih Književnika, *Glas Slovenaca, Hrvata i Srba*, 25. veljače 1918., 2–3. i 26. veljače 1918., 2.
- 86
--, Iz »Hrvat. Proljetnog Salona«, *Narodne novine*, 29. ožujka 1918., 3.
- 87
Exposition des Artistes Yougoslaves, katalog izložbe, Paris, 1919.; --, Reprezentiranje jugoslavenske likovne i muzičke umjetnosti u Parizu, *Obzor*, 15. siječnja 1919., 3. Izložba je održana od 12. travnja do 15. svibnja 1919. tijekom mirovne konferencije u Parizu. U organizacijskom odboru bili su V. Bukovac, B. Csikos Sesia, Đ. Jovanović, T. Krizman, I. Meštrović, B. Popović, T. Rosandić i I. Vavpotič.
- 88
Isto.

- 89 --, Istup Proljetnog salona iz Društva umjetnosti, *Obzor*, 18. lipnja 1919., 2. U svom istupu članovi ukazuju na novu političku situaciju kojom je postignut »nacionalni ideal« te kako ih je upravo rad na pariškoj izložbi potpuno odijelio.
- 90 VI. izložba *Hrv. Prolj. Salon*, katalog izložbe, Zagreb, 1919. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10752>).
- 91 VII. izložba *Proljetnog salona 1919.*, katalog izložbe, Zagreb, 1919. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10851>).
- 92 XII. izložba *Proljetnog salona*, katalog izložbe, Zagreb, 1921. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10847>).
- 93 XIII. izložba *Proljetnog salona*, katalog izložbe, Zagreb, 1921. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10845>).
- 94 XV. izložba *Proljetnog salona*, katalog izložbe, Zagreb, 1922. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10842>); 5. *jugoslovenska umetnička izložba*, katalog izložbe, Beograd, 1922. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=10869>)
- 95 HR-HDA-1353 (bilj. 3), nedatirani Zapisnik. Uz predsjednika, tajnika i blagajnika prisustvovali su: Hinko Juhn, Josip (Joza) Turkalj, Sibe Miličić, Petar Pallavicini, Živorad Nastasijević, Petar Dobrović, Karlo Mijić, Vladimir Becić, Ivo Kerdić i Frano Kršinić.
- 96 HDA, ARLIKUM HAZU (vidi bilj. 3). Pouzdani dokument o ostalom članstvu nakon formalnog ustrojavanja društva 1923. zasad nije poznat, a podatak nije naznačen niti u katalozima izložbi uz imena izlagača od 1923. do 1928. godine. Prvi popis članova Proljetnog salona objavljen je u katalogu sedme izložbe 1919. gdje su uz potpisnike pravila iz 1923. od umjetnika prisutnih na osnivačkoj sjednici kao članovi navedeni Vladimir Becić, Karlo Mijić i Joza Turkalj (vidi: bilj. 91). Važno je istaknuti da ni u ranijim razdobljima u katalozima izložbi, već od 1916. nije bilo istaknuto članstvo uz ime izlagača, tek u nekoliko kataloga (5. izložba 1917. u Osijeku, 18. izložba u Zagrebu 1923. i 19. u Zagrebu 1924.) uz imena pojedinih izlagača stoji bilješka k. g (kao gost), no ni taj podatak nije dosljedno proveden u svim katalozima. Iz tog razloga nemoguće je precizno rekonstruirati svo članstvo *Proljetnog salona*.
- 97 Isto.
- 98 Isto.
- 99 Isto.
- 100 ARLIKUM HAZU, Ostavština Ive Kerdića, Kućni red Proljetnog salona, K6-F17.
- 101 --, Izložba dječjih radova, *Obzor*, 22. veljače 1923., 3.
- 102 ARLIKUM HAZU, Zbirka kataloga, Doris Baričević, Popis izložaba Proljetnog salona (strojopis); PETAR PRELOG, *Proljetni salon 1916. – 1928.*, katalog izložbe, Zagreb, 2007., 13. Da je *Dječja izložba* bila ujedno i XVI. izložba Salona, evidentno je i iz tiska.
- 103 ARLIKUM HAZU, Arhiv Salona Ullrich, kutija 7.
- 104 --, Dečja izložba proletrnog salona, *Zastava*, 21. veljače 1923., 2; vidi: *Obzor*, bilj. 100.
- 105 --, U izložbi dječje umjetnosti, *Obzor*, 23. ožujka 1923., 3; --, Predavanje o dječjoj umjetnosti, *Obzor*, 25. ožujka 1923., 3.
- 106 --, Izložba Proljetnog Salona, *Obzor*, 31. ožujka 1923., 2.
- 107 --, Dječja izložba »Proljetnog salona« u Beogradu, *Obzor*, 30. svibnja 1923., 2.
- 108 Arhiv Narodne galerije Ljubljana, 1923-07-11_Tomislav Krizman-NG, Tomislav Krizman – Narodnoj galeriji, pismo, 11. 7. 1923. Zahvaljujem kolegici mag. Mojci Jenko na pomoći.
- 109 *Slovenski in hrvaški mlajši umetniki*, katalog izložbe, Ljubljana, 1923. (dostupno i na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=i&id=11449>).

Summary

Darija Alujević

The Spring Salon Society – New Insights on the History of Its Organizational Structure and Activities (1916–1923)

The article brings new insights on the organizational structure of the (Croatian) Spring Salon, a series of public lectures held from 1916 to 1918 and the exhibitions of 1919 and 1923 that were part of the Salon's activities and have not yet been a subject of research. In 1917/18, public lectures were not connected to the exhibitions as they were in the first year of the Croatian Spring Salon (1916). Insight into the lectures clearly shows that this area of activity was the most intensive and quantitatively the most extensive. A more detailed investigation of the topics of public lectures and the lecturers indicates a political commitment of the artists to the Yugoslav idea, which was put in practice by uniting Croatian, Serbian, and Slovenian artists in the Spring Salon Society in 1923. The hitherto unknown documents on its founding and rules reveal new facts about the organization of the Salon as a society of artists. The aspiration to unite art-

ists, musicians, and writers started with the founding of the Croatian Spring Salon in 1916 and continued in 1918, when Croatian, Serbian, and Slovenian artists started to gather in a larger artists' society. This was formalized in 1923, when the Salon became a society of artists (only painters, sculptors, and architects) with Tomislav Krizman as its president. Due to that, exhibitions became the most important activity of the society. This paper focuses on two exhibitions held in 1923 that were previously not associated with the Spring Salon and incorporates them in its history: an exhibition of children's drawings held in Art Pavilion Zagreb and a joint exhibition of Slovenian and Croatian young artists held in Ljubljana in 1923.

Keywords: Croatian Spring Salon, Spring Salon, Tomislav Krizman, Kosta Strajnić, *Salon Ullrich*, *Apollo Cinema*, Zagreb